

Wouter Hulstijn

Persoonlijkheden

Faits et gestes van François Guizot

In het onderstaande artikel geeft Wouter Hulstijn een overzicht van het leven van de Franse politicus François Guizot. Daarbij laat hij zien hoe zijn politieke denkbeelden werden gevormd in een tijd van revoluties.

Inleiding

Guizot trouwde op z'n vijftienvingste, werd kort daarna hoogleraar en even later, met zevenentwintig jaar, hoge ambtenaar en vertrouweling van de minister van Binnenlandse Zaken. Later zou hij ook nog minister en ambassadeur worden. We hebben hier dus met een bijzonder begaafd persoon van doen. Niet alleen begaafd, maar gepassioneerd bovendien. Na tien jaar huwelijk schreef hij nog zulke liefdesverklaringen aan zijn vrouw:

'De près, je t'aime parce que je te vois, de loin je t'aime parce que tu me manques. C'est toujours toi qui remplis mon âme.... Tu es presque aussi nécessaire à ma pensée qu'à mon bonheur. J'ai besoin de toi pour jouir de moi-même.'¹

De historicus die een dergelijke persoonlijkheid tot voorwerp van onderzoek neemt, kan niet om een 'persoonlijke' betrekking heen. Deze kan intiem zijn en vooral bestaan uit vleierijen van de historicus aan het adres van zijn object. Of zij is juist heel afstandelijk en de historicus is ongenegen het goede te zoeken in de mens die op de snijtafel zijner geschiedschrijving ligt.

In de volgende pagina's heb ik geprobeerd een evenwichtig beeld te schetsen van de waardevolle erfenis die Guizot ons nagelaten heeft. Als dit een meer negatieve dan positieve erfenis lijkt, komt dat omdat ook mij de menselijke eigenschap niet vreemd is een gekoesterd mens strenger te

1 Aan Pauline de Meulan. Geciteerd in: Gabriel de Broglie, *Guizot* (Parijs 2002) 82. 'Als wij bij elkaar zijn, houd ik van je omdat ik je zie, als wij van elkaar gescheiden zijn, houd ik van je omdat ik je mis. Jij vervult mijn ziel.... Jij bent bijna even noodzakelijk opdat ik kan denken als voor mijn geluk.' Deze en andere – vrije – vertalingen zijn van de hand van de auteur van dit artikel.

oordelen dan één die mij onverschillig laat.

Wie was Guizot?

Guizot was een Franse politiek filosoof, politicus, historicus, staatsman én, na 1832, steen des aanstoots van het 'nieuwe' Europa. Hij werd geboren als François Pierre Guillaume Guizot op 4 oktober 1787 in een protestantse bourgeois familie. Zijn familie behoorde tot de Fransen die verandering wilden. Zijn vader zou zich na 1789 rekenen tot de Girondijnen en zijn opa van moederskant zelfs tot de Montangards.

Op 8 april 1794 stierf Guizots vader voor zijn idealen onder het valmes. Zijn schoonvader durfde niet voor hem in de bres te springen. De dood van zijn vader in de Revolutie en de reactie van zijn moeder hebben Guizot voor het leven getekend. In zijn werk en leven heeft hij een sublieme vrees voor revolutie gehad, terwijl hij (o ironie!) niet één, niet twee, maar drie revoluties heeft meegemaakt. De eerste kostte uiteindelijk zijn vader het leven, de tweede bracht hem aan de macht en de derde ontnam hem deze weer. Als je de Honderd Dagen, de machtsgreep van Napoleon in 1851 en de val van het Second Empire in 1870 meetelt, kom je op maar op liefst zes (!) politieke keerpunten van onvoorstelbare magnitude. In deze tijd leefde dus Guizot, en dat hij meer gedacht, gedaan, betekend en verloren heeft dan ik hier in deze pagina's kan neerschrijven, moge voor zich spreken. Wat ik hier zal proberen te geven zijn enkele schetsen van zijn persoon, van zijn denken en van zijn daden.

Na de dood van zijn vader vertrokken zijn moeder, hij en zijn broertje Jean-Jacques (inderdaad vernoemd naar de filosoof) naar Genève zodra dat bij Frankrijk was ingelijfd. Tussen 1799 en 1805 woonden zij daar en ging Guizot er naar school. Genève was natuurlijk geen Franse stad; er waren net zoveel Duitse en Engelse als Franse invloeden. In dit kosmopolitische milieu leerde de kleinburger Guizot de Duitse filosofie kennen en maakte hij kennis met de Engelse samenleving en politiek door Engelse kranten en tijdschriften te lezen. Hij heeft er een vrij eenzame schooltijd gekend, maar zijn intellectuele ontwikkeling is formidabel geweest. Hij noemde Genève niet voor niets ooit eens 'mon berceau intellectuel'.

In 1805 vertrok Guizot naar Parijs om rechten te studeren. De hoop van zijn moeder was dat hij in de voetsporen van zijn vader zou treden die een briljant advocaat in Nîmes, hun oude woonplaats, was geweest. Maar het zou anders lopen, héél anders! Guizot had erop gerekend dat hij

gezien zijn grote intellectuele bagage aan één jaar studie genoeg zou hebben om in de rechten te kunnen afstuderen, maar hij bleek drie jaar nodig te hebben. Het advocatenvak trok hem bij nader inzien ook niet en na de augustusexamens van 1806 hing hij zijn studententas aan de wilgen. Voorlopig zou hij zich onledig houden met de schone letteren, in het bijzonder met de dichtkunst.

Ondertussen had hij kennisgemaakt met de Zwitserse oud-ambassadeur Stapfer. Stapfer had toegang tot de hoogste kringen en via hem maakte Guizot kennis met de beau monde van de kunsten en politiek onder het Napoleontisch bewind. Op één van de vele *soirees* leerde hij ook de secretaris van het 'Institut de France', Suard, kennen. Suard, op zijn beurt, introduceerde Guizot bij de uitgever van het tijdschrift *Publiciste* die een vervanger voor een tijdelijk afwezige medewerkster zocht. Guizot greep deze kans met beide handen aan en tussen 31 maart en 6 mei 1807 schreef hij de 'kronieken', de meeste over literatuur en theater. Toen Pauline de Meulan, de tijdelijk afwezig gewezen medewerkster terugkeerde, nam zij het werk weer van hem over. Tussen Pauline en Guizot bloeide ondertussen een romance op die in het begin echter vooral van haar kant kwam. Guizot had nog een vers liefdesverdriet in het geheugen (waarom hij over zichzelf schreef dat hij 'serai[t] vieux de bonne heure!') en vertrok naar Genève. Zijn moeder dacht met de bedoeling om predikant te worden, maar Guizot wilde alleen zijn oude schoolkameraden opzoeken.

Deze reis bracht in ieder geval iets goeds: Guizot maakte zich los van de dominante invloed van zijn moeder. Om in zijn levensonderhoud te kunnen voorzien solliciteerde Guizot – op voorspraak van Pierre-Paul Royer-Collard, latere vriend en mentor – naar de functie van hoogleraar Moderne Geschiedenis aan de Parijse Faculteit der Letteren. Royer-Collard was daar even te voren als hoogleraar Wijsbegeerte aangesteld terwijl hij geen academische filosoof was. Hetzelfde gold mutatis mutandis voor Guizot. Diens leeropdracht was te onderzoeken 'le synchronisme des grandes époques, l'origine des Etats, leur progrès et leur décadence en Europe depuis la fin de l'Antiquité jusqu'aux temps modernes'.² Ofschoon Guizot geen historicus was, maakte hij zich de materie in recordtempo eigen.

Enkele maanden voor zijn oratie in december 1812 was hij getrouwd met Pauline. De huwelijksplechtigheid was sober geweest en de familie Guizot schitterde door afwezigheid. Hoewel zijn moeder in het begin geen enthousiasme kon opbrengen voor de keuze van haar zoon voor

2 De Broglie, *Guizot*, 41.

zo'n frivole katholieke dame, die bovendien ook nog vijftien jaar ouder was dan hij, kon ze nu met tevredenheid constateren dat met het huwelijk en het hoogleraarsambt Guizots laatste wilde haren waren verwaaid. Hij was toen vijftwintig jaar oud, klein van stuk, mager en zelfs enigszins bleek van teint, maar wel gezegend met edele en regelmatige gelaatstreken die hem een zelfbewust voorkomen gaven. Zijn stem had bovendien een timbre waarmee hij iedereen in zijn greep hield. Zoals een bevriende collega, Charles de Rémusat, hem eens typeerde zie je hem zo voorbijgaan: 'Il a l'air d'une idée qui marche!'³

De Franse staatsman Guizot (1787-1874).

Na de geallieerde bezetting van Parijs vroeg Royer-Collard aan Guizot, die toen met zijn vrouw bij zijn moeder in Nîmes verbleef, of hij zijn diensten niet aan de nieuwe minister van Binnenlandse Zaken ter beschikking wilde stellen? Daar had Guizot wel oren naar! Maar zijn moeder en zijn vrouw vonden het maar niets dat hij door het onrustige land terugreisde naar Parijs. Bovendien had zijn moeder het lot van haar man op het netvlies die zich ook zo nodig met de politiek had willen bemoeien. Minister Abbé de Montesquiou maakte hem secretaris-generaal. Tijdens de Honderd Dagen raakte Guizot uiteraard zijn positie kwijt, maar na de definitieve verbanning van Napoleon en de terugkeer van koning Lodewijk XVIII keerde ook hij op zijn post terug.

In de jaren die volgden heeft Guizot, samen met zijn doctrinaire vrienden, een cruciale rol gespeeld in de opbouw van het nieuwe post-revolutionaire Frankrijk. Hij zou het als zijn levenswerk beschouwen alle Fransen met de nieuwe tijden te leren verzoenen. Rabiante monarchisten en dito revolutionairen moesten leren leven met een politiek van het juiste

3 De Broglie, *Guizot*, 39.

midden. Dat dat een zware opgave was bleek al in 1820 toen na de moord op de troonopvolger, Duc de Berry, een ultraroyalistisch kabinet aantrad dat als eerste de kieswet van 1817 (min of meer door Guizot geschreven) verving door een andere in een poging de klok terug te draaien. Karel X probeerde hier vier jaar later het zijne aan bij te dragen door zich – net als zijn voorgangers in het ancien régime – in Reims te laten zalven!

Wat vond en deed Guizot?

De kieswet van 1817 was pas aangenomen na ontbinding van de ultraroyalistische ‘Chambre introuvable’. Van alle kanten was verzet gerezen tegen ‘un projet de loi sur les élections’ dat ‘zo’n lage census als 300 francs’ bevatte (het minimum dat het Charte van 1815 voorschreef), maar het verzet van de ultraroyalisten was vooral gericht tegen het element van directe verkiezingen. Guizot wilde directe, gelijke en nationale verkiezingen. In die dagen een noviteit van ongekende orde. Directe verkiezingen was één van de dragende principes van de kieswet van 1817. Niet zozeer omdat er op deze manier zo min mogelijk afstand tussen kiezers en gekozenen bestond, maar omdat directe verkiezingen de beste garantie waren dat de beste mannen zouden worden verkozen. En dat was in de ogen van Guizot en zijn vriend-en-collega Victor de Broglie de kern van ‘le gouvernement représentatif’:

‘le propre du gouvernement représentatif, c’est d’extraire du milieu de la nation l’élite de ses hommes les plus éclairés, de les réunir au sommet de l’édifice social, dans une enceinte sacrée, inaccessible aux passions de la multitude, et là, de les faire délibérer à haute voix sur les intérêts de l’État.’⁴

Voor een goed begrip van wat er op het spel stond het volgende: de erfenis van revolutie, terreur, dictatuur en de dreiging van contrarevolutie was een verdeeld land. Revolutionairen en reactionairen stonden lijnrecht tegenover elkaar en beide groepen claimden het beste met Frankrijk voor te hebben. Samenwerking en compromis, laat staan consensus, tussen beide groepen was onmogelijk. Als één factie de staat in handen zou krijgen, zou

4 Victor de Broglie, *Écrits et discours* II (Parijs 1863) 78, geciteerd in: Pierre Rosanvallon, *Le sacre du citoyen. Histoire du suffrage universel en France* (Parijs 2002) 279, noot 1. ‘Eigen aan de representatieve staat is dat het uit zijn midden de elite van zijn meest verlichte mannen licht en hen samenbrengt aan de top van het maatschappelijk bouwwerk, in een gewijde omgeving, ontoegankelijk voor de passies van de massa, en hen daar in het openbaar laat debatteren over de belangen van de staat.’

dat onvermijdelijk de totale uitsluiting en vervolging van de andere factie betekenen, maar op deze manier bouw je natuurlijk geen staat op. De uitdaging was een politieke modus te vinden die de politieke stromingen wel met elkaar in contact (en botsing) bracht, maar die het tegelijkertijd onmogelijk maakte dat de staat in handen van één (of meerdere) facties zou vallen. De opdracht, althans zo zag Guizot het, was een *juste milieu* te vinden tussen revolutie en reactie. De politieke modus die dit mogelijk maakte (en maakt) was *le gouvernement représentatif*.⁵

De representatieve staat, de meest omvattende vertaling van 'le gouvernement représentatif', waarin wij in Europa leven, is voor het eerst vorm gegeven door de doctrinair-liberalen. De wortels van de representatieve democratie liggen in het Frankrijk van de Restauratie. Daar en toen is door mannen die niet alleen dachten maar ook handelden democratie – dat niet hetzelfde is als algemeen kiesrecht – met politieke representatie verenigd tot een politieke theorie die vertrok vanuit een sociologie van de moderne samenleving.

De doctrinair-liberalen waren, in tegenstelling tot wat hun naam doet vermoeden, geen ouderwetse of rigide mensen, maar juist het tegenovergestelde. Waar een Benjamin Constant nog dacht in termen van een *zero-sum game* tussen macht voor de staat en vrijheid voor het individu, hadden de doctrinaireren al door dat als de staat een beroep doet op de burgers, de burgers dat ook heel goed kunnen doen op de staat.⁶ De herkomst van de naam 'doctrinair' is niet met zekerheid vast te stellen. Volgens sommigen is het een verwijzing naar de school waar een aantal van hen op had gezeten, de 'Pères de la doctrine Chrétien', maar een andere, meer waarschijnlijke, verklaring van de bijnaam is dat Royer-Collard, tot 1820 de leider van de doctrinaireren, tijdens een debat in de 'Chambre des pairs' zo aan het hameren was op de foute doctrines, principes en theorieën die sommige leden in zijn ogen aanhingen, waarna hij vervolgens zijn eigen doctrines

- 5 Het streven naar compromis, dat wil zeggen het voor het moment opgeven van *verwezenlijking* van enkele standpunten omwille van de noodzakelijke samenwerking, is een essentieel kenmerk van de representatieve democratie.
- 6 In mijn artikel 'Scheppend Liberalisme. François Guizot (1787-1874)' betoog ik dat Guizot een belangrijke inspiratiebron kan zijn voor liberalen die zich willen (her)bezinnen op een positieve rol van de staat. Dit artikel zal dit voorjaar bij Boom verschijnen in Patrick van Schie ed., *Liberale leiders in Europa. Portretten van prominente politici in de negentiende en vroege twintigste eeuw* (Amsterdam 2008). Van deze bundel zal tevens een Engelse vertaling verschijnen.

verdedigde, dat één van de Kamerleden zei: 'voilà bien nos Doctrinaires.'⁷ Het waren er overigens niet veel.⁸ Er ging die dagen de grap rond dat als de doctrinairen wilden benadrukken hoe uitgelezen zij waren, zij zeiden dat ze met z'n vieren waren, terwijl als ze indruk wilden maken met hun aantal, zij met z'n vijven waren. Vandaar de andere bijnaam 'le parti du canapé'. Maar hun invloed is immens geweest.

Wie Guizot zegt, zegt soevereiniteit van de rede. Omdat niemand anders dan Guizot kon zeggen wat dat precies is, laat ik hier de man zelf aan het woord:

'Je ne crois ni au droit divin ni à la souveraineté du peuple, comme on les entend presque toujours. Je ne puis voir là que les usurpations de la force. Je crois à la souveraineté de la raison, de la justice, du droit: c'est là le souverain légitime que cherche le monde et qu'il cherchera toujours; car la raison, la vérité, la justice ne résident nulle part complète et infaillible. Nul homme, nulle réunion d'hommes ne les possède et ne peut les posséder sans lacune et sans limites.'⁹

- 7 Aurelian Craiutu, *Liberalism under siege. The political thought of the French doctrinaires* (Lanham enz. 2003) 26. Zie ook: Prosper Duvergier de Hauranne, *Histoire du gouvernement parlementaire en France III (1814-1848)* (Parijs 1859) 534; Eugène de Mirecourt, *Guizot* (Parijs 1854) 38-41 schrijft dat het een Kamerbode was die hem vertelde dat hij de bijnaam 'doctrinair' gemunt had, omdat Royer-Collard maar niet leek te kunnen ophouden met 'doctriner'.
- 8 Tot de doctrinairen behoorden naast Guizot op enig moment onder anderen Prosper de Barante, Victor de Broglie, Camillie Jordan, Charles de Rémusat, Victor Cousin en Pellegrino Rossi. De invloed van de doctrinairen reikte ook tot in het buitenland. Het Chartre van 1830 zou voor de hervormers van de jaren 1847/1848 in heel Europa een voorbeeld vormen. Cavour, die veel voor het Risorgimento heeft betekend, nam de doctrinairen en hun *juste milieu*-politiek als voorbeeld voor het Koninkrijk van Sardinië. En laat Cavour nu net college hebben gelopen bij Rossi die aan het 'Collège de France' tussen 1835-1837 een 'Cours de droit constitutionnel' gaf waarin hij het Chartre uitgebreid en positief behandelde. Rossi heeft bovendien als afgevaardigde van Genève in de jaren dertig een kleine rol gespeeld in het ontwerpen van een zogenaamde 'Bundesurkunde' voor de Zwitserse bondsstaat. Zie Hartmut Ullrich, 'The Statuto Albertino' in: Horst Dippel ed., *Executive and legislative powers in the constitutions of 1848-9* (Berlijn 1999) 129-154, aldaar 140-141, 146-147; Rainer J. Schweizer, 'Die Ausgestaltung der Regierung des Bundes in der Schweizerischen Bundesverfassung von 1848' in: Dippel, *Executive and legislative powers*, 187-203, aldaar 190.
- 9 'Ik geloof niet in het 'droit divin', noch in de soevereiniteit van het volk, zoals je tegenwoordig vaak hoort. Beide zijn voor mij slechts vormen van usurpatie door machtsoverwicht. Ik geloof in de soevereiniteit van de rede, van de rechtvaardigheid,

Dus niet bij het volk berustte de macht, niet bij de koning, maar de macht berustte bij hen die het meeste inzicht hadden in wat de rede voorschreef – en niet langer. Macht was geen rustig bezit, de uitoefenaars moesten voortdurend aantonen dat zij meer dan anderen wisten wat de rede voorschreef te doen.

Dit betekende dat bij niemand de absolute, onbegrensde macht (over anderen) berustte en dat dus noch de partij van de toekomst, noch de partij van het verleden het ‘bezit’ van de staat kon claimen. Meer dan proberen aan te tonen dat jij meer dan een ander in staat bent te weten wat de rede voorschrijft te doen, was niet mogelijk. Daarom speelde het publieke debat een heel belangrijke rol in de politieke filosofie van Guizot. Het representatief systeem omvatte meer dan de verkiezing van vertegenwoordigende Kamers: ‘la publicité des débats, les élections, la liberté de la presse, le jury.’¹⁰ Alles in dienst van dit ene doel: dat de beste benadering van de transcendente rede aan de mens kenbaar wordt gemaakt.

Guizot vertrok vanuit de idee dat er een zeker aantal ware ideeën (‘idées justes’) ongelijk verdeeld was over de maatschappij. Dit waren allemaal onderdeeltjes van de legitieme soevereiniteit. Het ging erom deze te verzamelen en in de overheid samen te brengen. Deze deeltjes samen vormden de ‘raison publique’, de beste benadering van de soevereine rede. Wanneer Guizot het had over ‘la raison’ bedoelde hij niet de menselijke ratio, want dat zou immers betekenen dat hij alsnog zou vertrouwen op de menselijke wil.

Het concept van de ratio als bron van hoogste autoriteit in (alle) domeinen van het menselijk bestaan was een belangrijk onderdeel van de Verlichting, maar in het Engeland van de zeventiende eeuw werd ‘reason’ al gedefinieerd als ‘the source of universal, self-evident moral principles and related to the activity of giving and evaluating the evidence in support of various claims to truth. It was also supposed to establish a universally accepted criterion of morality and to produce a set of *self-evident* princi-

van het recht: daar is de legitieme soeverein te vinden waarnaar iedereen altijd op zoek is. Want rede, waarheid, rechtvaardigheid zijn hier op aarde niet zonder lacunes te vinden. Geen mens, geen gemeenschap kan ze bezitten, kan ze in hun onbegrensde totaliteit bezitten.’ F. Guizot, *Du gouvernement de la France depuis la Restauration et du ministère actuel* (3e druk; Parijs 1820) 201, geciteerd in de inleiding van Rosanvallon bij François Guizot, *Histoire de la civilisation en Europe. Depuis la chute de l’Empire romain jusqu’à la Révolution française. Suivie de ‘Philosophie politique: de la souveraineté [1821-1823]’*. Edition établie, présentée et annoté par Pierre Rosanvallon (Parijs 1985) 309-310 (hierna als: Guizot, ‘De la souveraineté’).

10 François Guizot, *Des moyens de gouvernement et d’opposition dans l’état actuel de France [1821]* (Parijs 1988) 126.

ples¹¹. Guizots opvatting van de rede komt hierbij dicht in de buurt. Hij beschouwde de rede als een morele regel, superieur aan de wil, en de aardse verwezenlijking van een geschenk Gods aan de mens. Door de schepping gehoorzaamde de mens van nature aan deze van oorsprong transcendente rede.¹²

Representatie hield in Guizots ogen niets anders in dan het middel om deze verspreide deeltjes van de rede zoveel mogelijk bijeen te brengen in de overheid. Representatie had niets te maken met het tellen van individuele willen, maar alles met het aan de samenleving onttrekken van de 'raison publique' – die als enige het recht had te regeren – en deze benadering van de soevereine rede aan de overheid en de samenleving zelf kenbaar te maken. De soevereine rede is transcendent aan de samenleving. 'Nul pouvoir absolu ne saurait être légitime, il n'y a point de souveraineté de droit sur la terre', aldus vat Pierre Rosanvallon in zijn schitterende intellectuele biografie Guizots antwoord op het probleem van de lokalisering van de soevereiniteit samen.¹³ De leden van de samenleving bezitten op grond van hun kennis en gezond verstand ieder afzonderlijk slechts een beperkt inzicht in wat de soevereine rede behelst, en gezamenlijk bereiken ze nooit het honderd procent juiste inzicht in de soevereine rede, in wat waar en rechtvaardig is. Terecht noemt Rosanvallon dit een manier om liberalisme en religie met elkaar te verzoenen, want Guizots bovenzinnelijke soevereine rede heeft een sterke religieuze connotatie (Guizot verwees in zijn werk en in zijn politieke toespraken ook meer dan eens naar 'La Providence' en naar 'Dieu'¹⁴, maar 'dans un sens qui n'est pas religieux'¹⁵). De theorie van de soevereiniteit van de rede is daarom meer dan een referentiekader dat zijn dienst bewijst

11 Craiutu, *Liberalism under siege*, 128 (mijn cursivering).

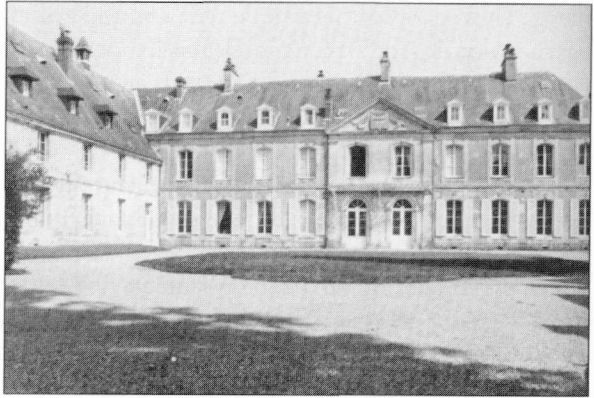
12 Ibidem, 129-133; 146.

13 Pierre Rosanvallon, *Le moment Guizot* (Parijs 1985) 88. 'Geen enkele absolute macht zou legitiem kunnen zijn, er bestaat geen 'rechtssoevereiniteit' op aarde.' 'Souveraineté de droit': meer dan soevereiniteit die wordt uitgeoefend; soevereiniteit die daadwerkelijk soeverein is, maar zulke allerhoogste, absolute macht bestaat op aarde niet.

14 Drie voorbeelden in Guizot, 'De la souveraineté': 'Le contrat qui lie les hommes aux lois de la justice et de la vérité n'est point leur ouvrage (...). C'est un contrat divin où sont écrites, de la main Très-Haut, les vraies règles de toutes les relations humaines (...)' (p. 333); 'A Dieu seul appartient l'unité; en lui seul réside cette souveraineté unique et inaliénable qui n'a qu'une loi, la loi qui embrasse toutes choses et les règle selon un dessein éternel.' (p. 342); 'La Providence qui a fait l'homme pour la société (...)' (p. 350).

15 De Broglie, *Guizot*, 423.

in het politiek debat, zoals de notie van het algemeen belang dat heden ten dage doet. 'La raison doctrinaire, à laquelle Guizot se réfère, est donc une raison transcendante, à laquelle les individus ne sauraient jamais pleinement

Het woonhuis van Guizot in Val-Richer, waar hij in 1874 overleed.

accéder.¹⁶ De soevereine rede is in die zin vergelijkbaar met een platoons Idee waarin de mens nooit volledig inzicht zal verwerven, maar waarnaar hij wel moet streven en zo een – onvolmaakte – afspiegeling schept.

De doctrinaire rede is dan ook het tegenovergestelde van de kantiaanse, die zich in de autonomie van de wil manifesteert. Daarom kan volgens Guizot niemand het *bezit* van de soevereiniteit (*souveraineté de droit*) opeisen.

Deze opvatting rechtvaardigde de beperking van het kiesrecht. Want als de rede soeverein is, en geen mens er volledig inzicht in kan verwerven, kunnen mensen geen ware wetten maken, maar slechts ontdekken door te streven naar een zo alomvattend mogelijk inzicht in de rede. Verkiezingen dienden niet om te weten wat de mensen wilden, maar om de verspreide rede aan de overheid ('gouvernement') kenbaar te maken en het was nu eenmaal een feit dat niet iedereen een even groot aandeel had in deze som ware ideeën. Het ging erom het kiesrecht zo te organiseren dat zo min mogelijk van de 'raison publique' verloren zou gaan, opdat 'la raison suprême parle à la raison humaine.'¹⁷ De notie 'capacité' ('la faculté d'agir selon la raison') was de grondslag van politieke rechten en het kiesrecht in het bijzonder.

De kieswet van 5 februari 1817 voerde niet het algemeen kiesrecht in. Algemeen kiesrecht werd door iedereen als een absurditeit beschouwd. Voor het recht vertegenwoordigers te kiezen of gekozen te worden en invloed uit te oefenen op het landsbestuur, moest je een vrij man zijn. Alleen mannen

16 Rosanvallon, *Le moment Guizot*, 89.

17 Charles de Rémusat in *Le Globe*, 11 maart 1829, 157.

die onafhankelijk van anderen waren, dus niet in loondienst of afhankelijk van een heer, zoals lakeien of dienstknechten, waren vrij. Bovendien was het kiesrecht een functie in dienst van het algemeen belang en geen individueel recht en dus konden er functie-eisen gesteld worden. Alle mannen van dertig jaar en ouder die de capaciteit hadden te kunnen handelen volgens de rede voldeden aan deze eisen en kregen het direct kiesrecht. Competentie werd verondersteld op grond van beroep of genoten opleiding, maar bezit was volgens Guizot 'het minst onduidelijke kenmerk' van de capaciteit volgens de rede te kunnen handelen en dus werd ook de belastingcensus die het Charte voorschreef in de kieswet opgenomen. In de praktijk oversteeg het aantal censuskiezers het aantal capaciteitenkiezers (de zogeheten 'adjoints') aanzienlijk, maar ook de censuskiezers genoten het kiesrecht op grond van de veronderstelde capaciteit volgens de rede te kunnen handelen en niet omdat ze belasting betaalden. Niettemin, uit het feit dat ze (veel) belasting betaalden en dus een groot bezit hadden kon worden afgeleid dat ze goed waren opgeleid en vrij en in staat om zelfstandig hun oordeel te vellen. En bezit werd als een duidelijker criterium beschouwd dan opleiding of beroep alleen. Maar, zo hoopte Guizot, als de maatschappelijke ontwikkeling zou voortschrijden zou het aantal capaciteitenkiezers vanzelf groter worden dan het aantal censuskiezers.

Het aantal kiezers groeide wel, maar de censuskiezers bleven veruit in de meerderheid. Na de moord op de troonopvolger in 1820 probeerden verschillende kabinetten de liberale pers- en kieswetten van Guizot terug te draaien, maar de samenleving had zich er al te veel aan gehecht waardoor deze pogingen - met uitzondering van de kieswet - geen kans van slagen hadden. In Guizots ogen was het regime van Karel X bang voor de moderne tijd en voor de moderne egalitaire samenleving, maar wist het ook dat een terugkeer naar oude tijden niet mogelijk was. Gevolg: stilstand. Aan deze stilstand kwam in 1830 abrupt een einde.

Wat liet Guizot na?

'Les Trois Glorieuses', de revolutionaire julidagen, brachten de doctrinairen weer op het eerste plan.¹⁸ In de jaren van de Restauratie hadden ze meest op de achtergrond (als ambtenaren) veel invloed gehad, maar nu konden

18 In een toespraak op 31 januari 1831 verklaarde koning Louis-Philippe dat: 'Nous chercherons à nous tenir dans un *juste milieu* également éloigné des excès du pouvoir populaire et des abus du pouvoir royal.'

ze weer hun gevoelde rechtmatige rol als wegbereiders van het nieuwe Frankrijk opnemen. Guizot en De Broglie werden respectievelijk minister van Binnenlandse Zaken en van Onderwijs en Religieuze Aangelegenheden, maar hun beider eerste ministerschap duurde nog geen drie maanden. In de komende achttien jaar zouden ze diverse ministersposten bekleden en ook als ze geen minister waren genoten ze veel invloed, niet in de laatste plaats door de frequente kabinetswisselingen: achttien in achttien jaar tijds.

Guizot begon voortvarend. Na zijn korte ministerschap nam hij een vooraanstaande plaats in de Kamer in. Op 3 maart 1831 steunde hij een nieuwe wet op het kiesrecht.¹⁹ Deze wet (nog door hemzelf geschreven) verlaagde de census tot 200 francs en de 'passieve census' tot 500 francs, maar tot verruiming van de criteria voor de 'adjoints', diplomatieke zaken zoals advocaten, rechters, notarissen en artsen kwam het tot zijn teleurstelling niet door verzet in de Kamer. De Kamercommissie had het vooral gemunt op kiezers die louter en alleen op grond van hun veronderstelde intellectuele capaciteiten het kiesrecht zouden krijgen; 'adjoints' op grond van hun beroep werden grotendeels wel toegelaten overeenkomstig het wetsvoorstel. Het eindresultaat was de eerste afwijking van de doctrinaire koers en het eerste conservatieve teken aan de wand. Na aanneming van de wet vertrok Guizot naar zijn kiesdistrict in de Calvados waar hij op 5 juli met ruime meerderheid werd herkozen. Toen pas zag hij, vierenveertig jaar oud, de zee.

Guizot zou heel de jaren 1830 en door sommigen zelfs tot aan 1847 toe worden gesteund. Maar deze steun kwam steeds meer van een kleine groep getrouwen. Terwijl hij vroeger schitterde door het sentiment van de publieke opinie goed aan te voelen en in de Kamers de oppositie met de kracht van zijn argument tot zwijgen bracht, leunde hij nu geheel op het blind vertrouwen van zijn politieke vrienden. Hij verloor het contact met de progressieve beweging, dat wil zeggen, met dat deel van Frankrijk voor wie de grote Revolutie niet alleen veel kwaads had betekend, maar ook veel goeds. Het volgende citaat illustreert Guizots positie vis-à-vis verdergaande politieke hervormingen:

'Messieurs, il ne faut pas faire d'anachronisme; ce qu'il y a de plus dangereux en fait de gouvernement, ce sont les anachronismes. Il y a eu un temps, temps glorieux parmi nous, où la conquête des droits sociaux et politiques a été la grande affaire de la nation; la conquête des droits sociaux et politiques sur le pouvoir et sur les classes que les possédaient seules. Cette affaire-là est faite, la

19 Deze datum geeft De Broglie in zijn biografie, maar die kan ik niet bevestigen. Op 8 februari van dat jaar heeft Guizot in de Kamer wel het woord genomen over het gemeentelijk kiesrecht.

conquête est accomplie, passons à d'autres. Vous voulez avancer à votre tour, vous voulez faire des choses que n'aient pas faites vos pères. Vous avez raison; ne poursuivez donc plus, pour le moment, la conquête des droits politiques; vous la tenez d'eux, c'est leur héritage. A présent, usez de ces droits; fondez votre gouvernement, affermissiez vos institutions, éclairez-vous, enrichissez-vous, améliorez la condition morale et matérielle de notre France: voilà les vraies innovations.²⁰

Guizot sprak deze woorden tijdens het debat in de Kamer over de 'fonds secrets' op 1 maart 1843. Zijn tegenstanders hebben er tijdens de verkiezingen drie jaar later twee beroemde woorden uitgehaald en tot motto van de regering-Soult-Guizot verheven: 'enrichissez-vous'. Deze twee woorden bepalen tot op de dag van vandaag de wijze waarop Guizot de geschiedenis is ingegaan. De context waarin ze gebezigd zijn laat zien dat Guizot niet opriep tot zelfverrijking en corruptie, zoals vaak beweerd wordt. Medestanders van Guizot hebben later beweerd dat hij gezegd zou hebben 'enrichissez-vous par le travail et par l'épargne', maar daarvoor is geen bewijs te vinden.²¹

In de polemiek van de verkiezingsstrijd was de formule natuurlijk uiterst effectief. Uit zijn context gehaald ging hij een zelfstandig leven leiden en heeft in het collectief geheugen van Europa de herinnering achtergelaten aan een bewind dat gedegeneerd was en verworpen tot een regime dat de verwezenlijking van een heersende, zelfgenoegzame en onbarmhartige burgerklasse tot hoogste doel had verheven.²² Dat Guizot de uitbreiding van het

20 Guizot, *Histoire parlementaire de France. Recueil complet des discours prononcés dans les Chambres de 1819 à 1848* IV (Parijs 1863) 68. 'Mijne heren, we hebben niets aan anachronismen: het meest gevaarlijk in staatszaken zijn wel anachronismen. Er is een tijd geweest, een glorieuze tijd in ons verleden, waarin de strijd om sociale en politieke rechten een zaak van heel de natie is geweest. De verovering van sociale en politieke rechten op de macht en op de klassen die deze voor zich hielden. Deze zaak is voorbij, de overwinning is bereikt, laat ons overgaan tot andere zaken. U wilt vooruitkomen, u wilt dingen doen die uw vaders nog niet hebben gedaan. U heeft gelijk; streef daarom voor het moment niet langer naar meer politieke rechten. U heeft ze al, ze behoren u toe. Gebruik deze rechten; steun uw regering, steun haar instituties, ontwikkel uzelf, vergroot uw rijkdom, verbeter de morele en materiële staat van ons Frankrijk: dat is de echte vooruitgang.'

21 De Broglie, *Guizot*, 334.

22 'Een spook waart door Europa – het spook van het communisme. Alle machten van het oude Europa hebben zich tot een heilige drijfacht tegen dit spook verbonden, de paus en de tsaar, Metternich en Guizot, Franse radicalen en Duitse politiemannen.; Karl Marx en Friedrich Engels, *Het communistisch manifest* [1848] (Amsterdam 1998) 41.

kiesrecht bleef weigeren, zijn falen de leefomstandigheden van de paupers in de opkomende industrieën te verbeteren en bovenal het feit dat hij zei dat deze strijd het verleden toebehoorde, bewijzen dat Guizot zijn voeling met de Franse samenleving had verloren.

Het inzicht dat Guizot groot gemaakt had – de ‘*état social*’ als richtinggevend voor de politiek – liet hem in de steek. Hij schonk nauwelijks aandacht aan sociale en economische kwesties en zag geen rol van de overheid in de industrialisatie die met nieuwe fenomenen als urbanisatie en pauperisme gepaard ging. Volgens Guizot waren particulier initiatief en vrije handel de kaders waarbinnen de economie zich vrijelijk moest kunnen ontwikkelen. Maar hij was wel voorstander van staatsinitiatief bij de aanleg van spoorwegen en andere grote infrastructurele werken die heel sterk bijdroegen aan de welvaartsgroei. Net als in Nederland was de rol van de overheid in deze overigens heftig omstreden. Maar de welvaartsgroei kwam alleen ten goede aan de bourgeoisie. Arbeiders in de industrie en loonwerkers op het platteland, kleine winkeliers en handwerkslieden profiteerden niet van een welvaartsverbetering. Na 1846 verergerde hun situatie zelfs door een economische crisis en een misoogst.

De leidende rol van de middenklasse was altijd het doel geweest van Guizots politiek en de praktische uitwerking van zijn historisch, filosofisch en sociologisch inzicht dat de bourgeoisie de voornaamste klasse in een moderne maatschappij is. In zijn ogen vielen haar belangen noodzakelijkerwijs samen met het algemeen belang. In 1837 oordeelde Guizot over de kieswet van 1817 dat zij de ‘*prépondérance politique de la classe moyenne*’ schiep, en dat ‘*cela devait être, qu’ainsi le voulaient la justice et l’intérêt du pays*’.²³ Maar nadat deze positie verwezenlijkt was, was een conservatieve politiek de enige begaanbare weg. Guizot zelf zag dit ook in: ‘(…) j’ai dit que l’esprit révolutionnaire était en déclin en France, et l’esprit conservateur en progrès. (...) L’esprit révolutionnaire décline parmi nous, en ce sens et par cette cause que les situations sociales, les intérêts généraux, qui étaient révolutionnaires en 1789, sont maintenant satisfaits et devenus conservateurs.’²⁴

Guizots houding jegens democratie werd sterk bepaald door zijn herin-

23 Guizot, *Histoire parlementaire* III, 73.

24 *Ibidem*, III, 77. ‘Ik heb gezegd dat de geest van de revolutie in Frankrijk aan kracht afneemt, en dat de behoudende krachten toenemen. De revolutionaire geest neemt bij ons aan kracht af in de zin dat en omdat de maatschappelijke omstandigheden en zaken van algemeen belang die, eens, in 1789, revolutionair waren, nu bereikt zijn en tot de gevestigde orde behoren.’

nering aan de Revolutie, of door de visioenen van communisten en anarchisten die hem ook niet aantrekkelijk voorkwamen. In de jaren 1840 werd de kwestie van de noodzakelijke uitbreiding van de groep politiek betrokken burgers steeds prangender. Hoewel de rijkdom en het onderwijsniveau sinds 1831 sterk waren gestegen en steeds bredere lagen van de bevolking in staat waren zich een gefundeerde politieke mening te vormen, lag de census nog steeds op 200 francs en was de census voor het passieve kiesrecht ook niet verlaagd sinds de wet hem in 1831 op 500 francs had gesteld. Er was een aantal schandalen en gebreken verbonden met het vigerende kiesstelsel en het was voornamelijk de roep om hervorming van het kiesrecht waarom heen zich de beweging om maatschappelijke en politieke hervormingen concentreerde. Voor Guizot was uitbreiding van het kiesrecht nog niet aan de orde en hij kon zich ook niet voorstellen dat het algemeen kiesrecht ooit zou worden ingevoerd: 'Il n'y a pas de jour pour le suffrage universel. Il n'y a pas de jour où toutes les créatures humaines, quelles qu'elles soient, puissent être appelées à exercer des droits politiques.'²⁵

Nog geen jaar later brak er opnieuw revolutie uit en moest Guizot vrezzen voor zijn leven. Met hulp van vrienden wist hij naar Engeland te ontkomen alwaar hij een andere vertegenwoordiger van het oude Europa trof: Metternich. De heren konden niet uit over de levenslust van het revolutiespook.

Toen Guizot zeker wist dat de aanklacht voor 'schieten op het volk', een goede revolutionaire traditie, geseponeerd was, ging hij direct terug naar Frankrijk. Hij koesterde nog hoop op een terugkeer in de politiek, maar deze ambities gaf hij graag op voor zijn andere grote ambitie: het herstel van de monarchie. Volgens Guizot kon deze hoop verwezenlijkt worden door de families Bourbon en d'Orléans te laten 'samengaan' en te kiezen voor één troonpretendent (die wat Guizot betreft overigens uit het huis van Bourbon kon stammen).

In 1848 werd het algemeen kiesrecht ingevoerd dat in 1850 al weer afgeschaft werd door de nieuwe eis dat een kiezer drie jaar achtereen in dezelfde plaats moest hebben gewoond. Een eis die ook Guizot in zijn kiesrecht bedreigde (door zijn verblijf in Engeland). Met de staatsgreep van

25 Ibidem, V, 383. 'Het algemeen kiesrecht zal nooit ingevoerd worden. Er zal nooit een dag komen dat alle schepselen op aarde, ongeacht hun aard, tot de onbepaalde uitoefening van politieke rechten kunnen worden geroepen.' Gesproken als minister van Buitenlandse Zaken tijdens het debat op 26 maart 1847 naar aanleiding van het voorstel van Prosper Duvergier de Hauranne onder andere de census te verlagen tot 100 francs.

Napoleon en diens 'verkiezing' tot keizer op 2 december 1853 - precies een jaar na de staatsgreep - wist Guizot dat zijn rol in de politiek definitief ten einde was gekomen. Zijn laatste jaren woonde hij omringd door familie in zijn veertiende-eeuwse huis in Lisieux. Hij verkeerde daar in een historische omgeving pur sang. Omringd door schilderijen van Louis-Philippe en zijn vrouw, van Metternich, Lord Washington, door gravures van Casimier Perier en Royer-Collard, door boeken van Victor Hugo, Lamartine en Chateaubriand, werkte Guizot onder meer aan twee overzichtswerken van de Engelse geschiedenis en aan diverse biografische schetsen. Zijn *Mémoires pour servir à l'histoire de mon temps*, acht kloeke delen, werden goed verkocht.

De Frans-Duitse oorlog was een grote schok voor Guizot. Hij greep de pen om zijn Engelse vrienden op te roepen de annexatie van Elzas-Lotharingen door Duitsland ongedaan te maken en te zorgen voor een eervolle vrede voor Frankrijk, want 'l'avenir de l'Europe dépend du choix qui se fera. Non pas un avenir d'un an, mais d'un siècle peut-être'.²⁶ Dit bleken niet alleen profetische woorden, maar ook historische: een goede typering van zijn eeuw en zijn persoon die zich zo bewust was van de keuzen waarvoor zijn volk zich telkenmale gesteld zag.

Op de avond van 12 september 1874 sprak hij met zijn schoonzoons Guillaume en Cornélis de Witt over het vaderland: 'C'est un grand pays, il faut le bien servir, il est malaisé à servir, mais il faut le bien servir.'²⁷ Hij stierf nog diezelfde avond.

26 Geciteerd in: De Broglie, Guizot, 467. '...de toekomst van Europa hangt af van de keuzen die gemaakt zullen worden. Niet de toekomst van een jaar, maar van een eeuw misschien.'

27 Geciteerd in: Ibidem, 489. 'Het is een groots land, het behoort goed gediend te worden, het laat zich lastig dienen, maar het is het waard.'